

Warchałowski, Krzysztof

"Polskie dzieje od czasów
najdawniejszych do współczesności",
Alicja Dybkowska, Jan Żaryn,
Małgorzata Żaryn, Anna
Sucheni-Grabowska, Eugeniusz Cezary
Król, Warszawa 1998 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 5/2, 132-137

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

czeka na swojego badacza. Ewakuacja dziesiątków tysięcy Niemców gdańskich przed zbliżeniem się frontu wschodniego oraz zacięte walki doprowadziły do zasadniczego zmniejszenia ludności. Wysiedlenia pozostałych ponad 100 tys. Niemców i napływ dziesiątków tysięcy Polaków nadały miastu nowe oblicze demograficzne i kulturowe.

Książka ta pozwala lepiej zrozumieć fenomen wielokulturowego miasta nad Motławą, które będąc przez stulecia domem dla ludzi różnych narodowości i religii, zespoliło ich w sprawnie funkcjonujący organizm społeczny i gospodarczy. Dobrze się stało, że zakończenie monumentalnego dzieła zespołu historyków polskich zbiega się z przyznaniem Nagrody Nobla w dziedzinie literatury Günterowi Grassowi, w którego twórczości motywy z dziejów dawnego Gdańska zajmują szczególnie ważne miejsce. Jest to świadectwo wspólnego dla współczesnej Europy zainteresowania szczególnie ciekawymi społecznościami z pogranicza politycznego i kulturowego.

Ks. Krzysztof Warchałowski

Alicja Dybkowska, Jan Żaryn, Małgorzata Żaryn, *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*, pod redakcją Anny Sucheni-Grabowskiej i Eugeniusza Cezarego Króla, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, str. 379.

Nakładem Wydawnictwa Naukowego PWN ukazała się kolejna pozycja skierowana w głównej mierze do młodego czytelnika i do tych osób, które pragną pogłębić wiadomości z zakresu historii Polski. Autorzy: Alicja Dybkowska, Małgorzata i Jan Żarynowie mieli na celu stworzenie podręcznika, z kart którego zaczynający dopiero życie młodzi ludzie poznaliby „nieskażoną piętnem peerełowskiej cenzury i ideologii historię swojego kraju”. Książka obejmuje dzieje Polski od czasów Mieszka I do 1990 r. Jej zakres jest bardzo obszerny, dlatego zgadzamy się na pewne skróty i uproszczenia, tym bardziej że autorzy starali się przedstawić materiał w sposób fachowy, ale przystępny i nie nużący młodego odbiorcy.

Podręcznik dzieli się na osiem podstawowych części, których granice wyznaczały przełomowe daty dla naszego państwa, a te zostały także podzielone na mniejsze działy i podpunkty. Warto zaznaczyć, że dla przejrzystości każdy dział zamyka krótkie podsumowanie omawianej epoki. Część zasadniczą książki poprzedza wstęp-dedykacja autorów, skierowana do czytelników oraz przedmowa Anny Sucheni-Grabowskiej. Na końcu książki zamieszczono aneks, a w nim wykaz książek i królów polskich, drzewa genealogiczne panujących dynastii, spis

prezydentów II i III Rzeczypospolitej, następnie indeks nazwisk, wykaz map i ilustracji. Po spisie treści, zamieszczono kolorowe mapy, zaś strony okalające okładki ozdobiono poczem królów i książąt polskich pędzla Jana Matejki.

W obszernej przedmowie pani Sucheni-Grabowska zaprezentowała główne części pracy i dokonała ich krótkiego opisu.

W części pierwszej zatytułowanej *Piastowie* autorka Małgorzata Żaryn przedstawiła początki państwa polskiego, w szczególności kształtowanie się świadomości państwowej w społeczeństwie. Zwróciła uwagę na niewątpliwe talenty polityczne pierwszych władców tworzącego się dopiero państwa, którzy w umiejętny sposób scalali kolejne ziemie zamieszkałe przez Słowian, i wykorzystując walkę o hegemonię pomiędzy cesarstwem niemieckim a papieżem potrafili zbudować państwo suwerenne, szybko chrystianizujące się i o całkiem silnej pozycji na arenie międzynarodowej. Przejściowy kryzys monarchii za panowania Mieszka II i bunt społeczeństwa wobec nowej wiary został tu omówiony bardzo krótko, na rzecz procesu odbudowywania państwowości przez Kazimierza Odnowiciela oraz politycznych sukcesów Bolesława Śmiałego w okresie dzielącego ówczesną Europę sporu o inwestyturę. Kolejne zachwianie patriarchy Piastów, w postaci upadku króla Bolesława Śmiałego i rezygnacji z korony Władysława Hermana nie trwało jednak długo, gdyż pojawił się władca godny swych pradziadów – Bolesław Krzywousty, za panowania którego Polacy zwyciężyli z cesarskim najeźdźcą, Czesi zaś odstąpili swoich praw do Śląska, a ponadto przywrócono Polsce Pomorze. Na znamienym w skutkach testamencie króla Bolesława kończy się epoka kształtowania się państwa polskiego. Autorka zwróciła uwagę czytelników na rodzące się w społeczeństwie poczucie więzi wynikającej ze wspólnego języka, pochodzenia i ciągłości państwowej, a także udane próby osiągnięcia niezależności młodego państwa.

Następną epokę, czas rozbicia dzielnicowego, potraktowano głównie z punktu widzenia przemian społecznych, jakie dokonywały się w XII i XIII wieku. Nie zdająca egzaminu zasada senioratu spowodowała wzrost znaczenia możnych i oczywiście osłabienie panujących w dzielnicach książąt. Od Polski odpadły przyłączone wcześniej Pomorza – Nadwiślańskie i Zachodnie. Próby ujarznienia pogańskich Prusów i Jadzwingów z pomocą sprowadzonych w 1226 r. Krzyżaków miały tragiczne w przyszłości skutki i rozpoczęły trwające kilka wieków wojny z państwem, które systematycznie podbijało coraz to większe obszary terenów należących do chrześcijańskiej Polski. Przede wszystkim jednak autorka zajęła się ukazaniem gospodarki i kultury w omawianej epoce, tendencji jednoczących w społeczeństwie, których wyrazem było chociażby państwo Henryków śląskich i wzrost znaczenia Kościoła.

W ostatnim rozdziale poświęconym dynastii Piastów ponownie powrócono do ścisłych wydarzeń historycznych (walka Władysława Łokietka o zjednoczenie kraju), oraz analizy linii politycznej Kazimierza Wielkiego względem Krzyżaków,

sukcesów dyplomatycznych na arenie międzynarodowej, a także reform wewnętrznych świeżo scalonego państwa.

Część druga obejmuje głównie panowanie królowej Jadwigi. Także i ta epoka zastała opisana przez Małgorzatę Żaryn. Omówiła ona przyczyny sukcesji Andegawendów na tronie Polskim, pakty koszyckie oraz tak ważne dla dalszego przebiegu historii małżeństwo Jadwigi z wielkim księciem litewskim Władysławem Jagiełłą. Stosunkowo dużo miejsca autorka poświęciła sylwetce królowej, pisząc o niej niemalże w stylu hagiograficznym.

Epokę panowania Jagiellonów ta sama autorka podzieliła na dwie części: monarchię w XV wieku, w czasie której doszło do unii personalnej Polski i Litwy, jednej z najważniejszych bitew średniowiecznej Europy – bitwy pod Grunwaldem, początków kształtowania się parlamentaryzmu, polityki dynastycznej Kazimierza Jagiellończyka i wreszcie konstytucję *Nihil novi*. W rozdziale zatytułowanym *Polska złotego wieku* zatrzymano się dłużej na osiągnięciach dojrzałej demokracji szlacheckiej w dobie polskiego renesansu. Omawiając panowanie Zygmunta Starego, autorka zwracała uwagę przede wszystkim na politykę zagraniczną, w tym problemy z Moskwą i Mołdawią, a także powstanie zależnych od Polski Prus Książęcych. Podkreśliła fakt, że w danych okolicznościach krok ten był jak najbardziej korzystny dla Polski, nieco inaczej niż w innych podręcznikach, gdzie autorzy przywołują czytelnikom mroczny obraz późniejszych wydarzeń. Królowanie Zygmunta Augusta to przede wszystkim okres reformacji i reform egzekucyjnych szlachty. W okresie tym Rzeczpospolita i Litwa kojarzą się jako kraje tolerancji na tle ogarniętej szaleń wojen religijnych Europy.

Następne dwie epoki: królów elekcyjnych i upadku Rzeczypospolitej przedstawiła Alicja Dybkowska. Autorka opisała XVII i XVIII wiek jako barwne epoki, pełne dynamicznych wydarzeń historycznych, w szczególności wojen, które miały miejsce głównie we wschodnich częściach Królestwa i Litwy złączonych unią realną w 1599 r. Zróznicowane etnicznie, religijnie i narodowościowo państwo było smagane konfliktami i niepokojami na kresach wschodnich (powstania kozackie). Dodatkowe starania Wazów o tron szwedzki zaowocowały wyniszczającymi wojnami, zakończonymi sukcesem, ale z powodu Potopu szwedzkiego w 1655–1660 r. okupionym stratą 1/3 ludności i kryzysem gospodarczym. Pogłębiał się także kryzys demokracji szlacheckiej i wzrost magnaterii. Ostatnie wielkie chwile Rzeczypospolitej, tj. zwycięstwo Turków pod Wiedniem, zostały umieszczone w osobnym rozdziale. Autorka wyznaje, że zgadza się z twierdzeniem, iż „Godniejszego Piasta [niż Jana III Sobieskiego] nie mogła Rzeczpospolita wybrać w 1674 r.”

Niewiele miejsca poświęcono panowaniu Wettinów, zwrócono uwagę na coraz to silniejszą ingerencję Austrii i Prus w wewnętrzne sprawy Polski oraz kryzys ekonomiczny i kulturalny. Fundamentem zaś polityki ostatniego króla – Stanisława Augusta Poniatowskiego był sojusz z Rosją, która nastawiona na eks-

pansję terytorialną nie widziała w Rzeczypospolitej godnego uwagi partnera. Próby reform, które wymagały zrzeczenia się części nabywanych od wieków przez szlachtę przywilejów, z oczywistych przyczyn spotykały się z niechęcią. Państwo polskie więc upadło, ale jak pisze autorka „przekazało w testamencie [...] tradycję państwa Piastów zbudowanego na zdrowych i silnych zasadach: idei monarchii parlamentarnej, spuściznę Konstytucji 3 maja i pamięć zmagania o niepodległość”.

W zarysie przedstawiono również ponad 100-letni okres narodu pod zaborami. Okres ten jest nam chyba najbardziej znany, ze względu na wielką twórczość Polaków w dobie romantyzmu i powrotów do ideałów epoki w czasach późniejszych. Historia przedstawiana przez autorów nie obfituje w kontrowersyjne stwierdzenia, reprezentuje jednak proromantyczny punkt widzenia, co możemy odczuć czytając ocenę zrywów narodowościowych. Autorzy nie chcą widzieć w powstaniach samych strat ludnościowych, terytorialnych i gospodarczych, czy też „prób samobójczych”, ale też wielkie pomniki patriotyzmu.

Krótki okres istnienia II Rzeczypospolitej został omówiony starannie przez Jana Żaryna. Zwraca on szczególną uwagę na walkę o suwerenność przed zakusami Związku Radzieckiego i tworzenie demokratycznego, politycznie nowoczesnego państwa. Następnie omawia reformy gospodarcze państwa i rolę Kościoła katolickiego. Najobszerniejszą częścią opisaną w XX-leciu międzywojennym są jednak rządy marszałka Józefa Piłsudskiego i jego obozu.

Jak należało się spodziewać, okres II wojny światowej został potraktowany skrupulatnie „bez komunistycznej cenzury”. Wiele miejsca poświęcono sytuacji ludności cywilnej pod okupacją niemiecką i radziecką, powstaniu rządu polskiego na uchodźstwie i działalności podziemnej. Od 1944 r. opisywane są głównie sprawy polityczne, takie jak konferencja w Teheranie, podziemie komunistyczne oraz utworzenie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Lata następne, czyli dominacja polityczna ZSRR to właściwie historia najnowsza, najbardziej znana, a zarazem i najbardziej kontrowersyjna. Autorzy nie kryją swoich ocen co do wydarzeń i faktów. Okres ten w całości jawi się jako czas zastoju gospodarczego, omamiania społeczeństwa tanimi hasłami, terroru komunistycznego i zawieszenia podstawowych praw człowieka. Równocześnie ukazano olbrzymią rolę Kościoła w państwie, udział Polonii w reprezentowaniu „prawdziwej” Polski na zewnątrz i powstaniu opozycji demokratycznej, która w końcu 1989 r. pokojowo przejęła władzę.

Tak w skrócie przedstawiają się najważniejsze części książki. Jak już wspomniano wcześniej, ze względu na obszerność materiału praca zawiera pewne skróty i uproszczenia. Należy zauważyć także niektóre niedociągnięcia.

Przede wszystkim uderza brak wykazu bibliografii. Autorzy nader często cytują źródła, jakkolwiek rzadko wspominają skąd zaczerpnięty cytat pochodzi i kto jest jego autorem. Jako przykład wystarczy podać stronę 4 i 5, gdzie opisu-

jąc okoliczności chrztu Polski cytuje się kronikę Galla Anonima, nie informując o tym. Podobnie na stronach: 6, 11, 16; czy dużo dalej strony 227, 229, 244, na których nie zaznaczono źródła, z którego zaczerpnięto cytaty.

Zastanawia również całkowity brak przypisów, a przecież napisanie tak obszernej treściowo książki wymagało wnikliwych badań historycznych. Szacunek wobec nauki i poprzedników wymaga uwzględnienia ich dorobku przynajmniej w postaci rzetelnej bibliografii i przypisów. Ma to jeszcze jeden mankament. Skoro założeniem autorów było stworzenie podręcznika, który jest przecież tylko drogowym wskazaniem do samodzielnego pogłębiania wiedzy, i skoro książka ta jest zalecana jako materiał pomocniczy do nauki historii, zakładamy, że sięgną do niej uczniowie zainteresowani przedmiotem. Takie założenie powinno tym bardziej zachęcić autorów do rzetelnego opracowania bibliografii, aby zaciekawiony jakimś faktem młody człowiek mógł rozszerzyć swoje zainteresowania.

Następną sprawą, na którą należy zwrócić uwagę jest bardzo subiektywne podejście autorów do niektórych zagadnień. Już w przedmowie autorzy wyraźnie zaznaczają, że książka jest naznaczona piętnem autorskim, światopoglądem i osobowością piszących. Jest to zrozumiałe, niemniej jednak obowiązkiem historyka jest podanie i analiza faktów przeszłych z możliwie największym obiektywizmem. Jako przykład można podać sposób przedstawienia konfliktu Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem. Autorzy wyraźnie faworyzują tego drugiego, a przecież najbliższy wydarzeniom Gall wyraźnie stwierdza, że św. Stanisław należał do opozycji wobec króla, a także, iż właściwie to obaj pomazańcy wyciągali do siebie zbrojne ręce.

W książce nie ma wzmianki o wypędzeniu arian z terenów Rzeczypospolitej, a jest to ważny epizod w historii Polski okresu reformacji. Autorzy nie wytłumaczyli także kilku ważnych politycznie kwestii, np.: dlaczego panowie polscy woleli związać się z Litwą w XIV wieku niż z Habsburgami, jakie zagrożenie widzieli w małżeństwie Jadwigi z Wilhelmem. Bardzo widoczna jest też próba legalizacji przez autorów przewrotu majowego w 1926 r. Zamiast komentarza zacytowano wypowiedź marszałka Piłsudskiego, z której jasno wynika, jak autorzy oceniają tamte zajścia.

Minimum uwagi poświęcono holokaustowi i sytuacji polskich Żydów. W porównaniu z szeroko opracowanym problemem Polaków pod okupacją sowiecką w tej kwestii ograniczono się jedynie do suchych, ogólnie znanych faktów (nie wspomniano żadnych nazwisk, jak choćby Janusza Korczaka). Omawiając kształtowanie się granic II Rzeczypospolitej bardzo zdawkowo potraktowano sprawę powstań śląskich i wielkopolskich (jedynych w pełni wygranych), a problem Mazur i Pomorza potraktowano pobieżnie. Wielka szkoda, gdyż wzmacnia się w ten sposób w czytelnikach przekonanie, że prawdziwa historia Polski rozciąga się między Warszawą a Kijowem.

Podsumowując należy stwierdzić, że recenzowana książka jest zwięzłym za-

rysem historii naszego kraju, bogato ilustrowanym i starannie wydanym. Może być ona pomocna w przypominaniu sobie ulatujących przecież faktów, tym bardziej że język jej jest przystępny i konkretny.

Ks. Krzysztof Warchałowski

Robert Skidelsky, *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 1999, str. 200.

„Upadek komunizmu powitano fanfarami niczym wielkie zwycięstwo militarne”. Słowami tymi zaczyna się książka Roberta Skidelsky’ego pt. *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy*. Cytat ten bardzo trafnie oddaje w jednym zdaniu główny sens publikacji.

Książka została wydana w ramach serii wydawniczej *Demokracja, filozofia i praktyka* pod redakcją Marcina Króla i Aleksandra Smolara. Oryginalny tytuł opracowania brzmi: *The world after communism. A polemic for our times*, a jej przekład zawdzięczamy Stefanowi Amsterdamskiemu. Autor książki – Robert Skidelsky – jest profesorem ekonomii politycznej w Warwick University, autorem wielu cenionych prac z zakresu ekonomii i polityki, m.in.: *Politicians and the slump* oraz biografii Johna Maynarda Keynesa. Jest także współautorem książek: *The end of the keynesian era* oraz *Thatcherism*.

Książka *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy* składa się z 11 rozdziałów. Pierwszy nosi tytuł *Pogrzebiemy was*. Swoją nazwę wziął od słów wypowiedzianych w 1961 r. przez pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii ZSRR Nikitę Chruszczowa, a skierowanych przeciwko Zachodowi. W rozdziale tym autor opisuje w sposób analityczny przemiany jakie zachodziły zarówno w ZSRR, jak i na całym świecie po II wojnie światowej. Przedstawia rozwój i upadek komunizmu, oraz eksponuje zagrożenia, jakie przyniósł ze sobą system komunistyczny. Skidelsky opowiada o poszczególnych etapach wojny, jaka zaczęła się między „wolnym światem” i „komunizmem”. Lata sześćdziesiąte były okresem, w którym USA i inne kraje zachodnie stanęły wobec problemu powstrzymania trzeciej fali marksistowskiego ekspansjonizmu. W 1986 r. Michaił Gorbaczow wzywał do nuklearnego rozbrojenia, w 1989 r. „imperium zła”, choć chwiejące, trwało w nienaruszonym stanie, a w 1991 r. nastąpił jego upadek.

W dwóch kolejnych rozdziałach: *Istota kolektywizmu* i *Rozwój kolektywizmu* autor stara się na ukazać zasadnicze cechy kolektywizmu jako „centralnego planowania przyszłości społeczeństwa”. Odwołuje się do źródeł kolektywizmu, które stara się ukazać w szerokim kontekście historycznym począwszy od I wojny światowej. Skidelsky opisuje także cztery szare strefy, istniejące między kolektywizmem a niekolektywizmem, tzn. regulacja, teoria dóbr publicznych, szara strefa